

CARLOS MARÍA GALLI:

CRISTO, MARIA, LA CHIESA

E I POPOLI. LA MARIOLOGIA

DI PAPA FRANCESCO

(Roma: Libreria editrice Vaticana,
2017, 144 stran,
ISBN 978-88-266-0026-7)

Již od prvního okamžiku zvolení papeže Františka byla zjevná změna stylu naplňování úřadu Petrova nástupce. Mění se ráz teologické argumentace, které řádný učitelský úřad upřednostňuje. V tomto pojetí se teologie rodí tam, kde církev žije pospolu jako Boží lid. Jemu je stále zjevnější Boží milosrdenství, které je vtiskováno pro hlubší pochopení papežem Františkem do tváře Panny Marie. Jeho mariologie spojuje spekulaci s praxí. Opírá se bohatě o tradici, zvláště se odvolává na sv. Tomáše Akvinského (*Summa Theologiae*, I,1,4) a klasické jezuitské autory. Galli je přesvědčen, že k pochopení Františkovy mariologie je nezbytné nechat promlouvat jeho texty na pozadí toho, v čem jsou pevně duchovně a teologicky zakořeněny (s. 11–14). Stěžejní pro pochopení mariologie papeže Františka se ukazuje být teologická zkušenost osvojená při vzniku dokumentu z Aparecidy. Zde se učil, jak integrovat tajemství Mariino do tajemství Krista a církve

prostřednictvím *sensus fidei* Božího lidu. Výsledkem je teologické, pro papeže svérázné určení vztahu mezi Mariiným mateřstvím, tajemstvím duchovní plodnosti církve a celého Božího lidu. Podívejme se na recenzovanou knihu podrobněji.

I. *Od zbožnosti k mariologii* (s. 15–34). Papež je ve svém postoji k Panně Marii vyhraněný: nikdy se nevzdá mariánské zbožnosti, kterou si osvojil už v mládí. Uchovává si její základní prvky, včetně jejích vnějších podob typických pro Latinskou Ameriku: modlitbu, polibek, objetí. Zve opětovně k modlitbě k Panně Marii a poutím na známá i méně proslavená mariánská poutní místa. Jejich návštěva je u něj spojována takřka pokaždé s určitým úmyslem. Závažné místo v jeho zbožnosti dnes zaujímá starobylý obraz Matky Boží *Salus Populi Romani* (*Ochránkyně římského lidu* v římské bazilice Santa Maria Maggiore). Mariánská úcta, misijní vědomí a angažovanost pro druhé jsou bohatstvím latinskoamerické církve (EG 286). Bergogliovské uvažování její razovitost znásobuje, když programově propojuje univerzální s lokálním (srov. PAVEL VI., *Marialis cultus*, 36) a naopak.

Chceme-li texty papeže analyzovat teologicky, nacházíme zde primárně vazbu mezi jeho mario-

logií a spiritualitou (s. 19–22). Již to, že EG cituje dokument z Aparecidy a Puebla v sedmi poznámkách (EG 98, 102, 103, 104, 107), ukazuje další důležitý teologický kontext. Například EG 124 neváhá hovořit o *lidové mystice* (*Aparecida*, 258–265). Tento výraz Bergoglio bohatě komentuje. V pozadí tohoto textu, jak víme, stojí *Evangelii nuntiandi* (1975) Pavla VI., především EN 48. Klíčová je teologická pozice Lucia Gera, která je jistým *Sitz um Leben* metody jeho práce. Nejde o vnější či zdánlivou podobnost, nýbrž o kulturní zakotvení života argentinské teologie. Tento text o lidové zbožnosti se dostává i do KKC 1674–1676 a do *Direktáře o lidové zbožnosti*. Lidová zbožnost je chápána jako „výraz inkulturované katolické víry“ (DP 444). Víra je součástí člověka již od jeho narození (žádost o křest) a je součástí lidského putování (pouť). Praxe osvětluje dogma, v lidové zbožnosti dochází k výměně mezi Božím lidem a kulturami (GS 44; AG 27). Zde nacházíme interpretační klíč pro četbu EG 122. Víra lidu se stává „aktivní evangelizační silou“ (DP 396). V lidové zbožnosti může rozpoznat „mocné vyznání živého Boha, který jedná v dějinách. Je kanálem k předávání víry“ (*Aparecida*, 264; srov. EG 126). Konečně je to Boží lid, který učí milovat Pannu Marii (s. 22–27).

Panna Maria je cestou k tajemstvím vztahů Božích a středem tajemství spásy (s. 27–34).

II. *Novost pontifikátu papeže Františka* (s. 35–62). Vybidnutí – „Nezapomeňte na chudé!“ – (kard. Claudio Hummes) je řečeno tomu, kdo si volí jméno František. Se svatým Františkem jsou spjaty imperativy: „Oprav můj dům!“; „Obejmi Matku Chudobu!“; „Pokoj a Dobro!“; „Chvála stvoření“. Ty se stávají postupně proroctvím, které papež František v pohledu autora naplňuje. Sociální otázky staví do popředí jako otázky klíčové (EG 186–216), podobně jako otázky míru (EG 217–258). Sleduje ideál sociální harmonie (LS 10). Velmi dobře si uvědomuje měnící se geografické rozložení lidstva v ose Sever – Jih, přičemž Jih zahrnuje 68 % světového obyvatelstva. První tisíciletí křesťanství bylo nesené z hlediska vlivu na formulaci dogmat východními církvemi, druhé západními, třetí pak církvemi z Jihu. Latinská Amerika je světařílem velkoměst, v němž křesťané žijí. Svoji víru ovšem projevují navenek překvapivě lidovou zbožností, do které patří i mariánská úcta pojímaná jako inkulturovaná podoba víry (s. 41–47). „Lidová zbožnost je legitimní způsob, jak prožívat víru v určité části církve jako zvyk i jako formu poslání, které

v sobě zahrnuje intimní záchvěvy toho, na čem Amerika spočívá. Je součástí historicko-kulturní originality“ (*Aparecida*, 264). Papež ji prožívá jako pohled do Mariiny tváře a ukrytí se do její ochrany (s. 47–54).

Růst uvědomění si své vlastní identity v rámci katolické církve byl pro Latinskou Ameriku rozhodující díky synodálnímu procesu. Ten začal od zasedání v kolumbijském Medellínu (1968), pokračoval přes synodu v mexickém Pueblu (1979), Santa Domingu v Dominikánské republice (1992), v brazilské Aparecidě (2007). Jeho pokračování lze očekávat na panamazonské synodě ve dnech 6.–27. října 2019 ve Vatikánu („Amazonie, nové cesty pro církev a integritní ekologii“). Rozhodující bylo, že tento proces získával stále zřetelněji převážně pastorační formu. Pokouší se obsáhnout organické spojení vitality víry a moderní kultury, lidové zbožnost jako nástroje aktivní evangelizace. Celý tento proces je zarámován pohledem ustavičně zaměřeným na tvář guadalupské Panny Marie. Stala se součástí *opce evangelizace vlastní kultury v přítomnosti a budoucnosti* (s. 55). Tato volba byla shrnuta do tří klíčových slov: evangelizace, kultura a osvobození. Místo Panny Marie v tomto procesu formuloval Bergoglio v dokumentu z Apa-

recidy, podle autora je i to důvodem, proč užívá četné citace z dokumentu z *Aparecidy*. Zde platí: Včera Bergoglio přispěl svým mariánským postojem k formulování dokumentu z *Aparecidy*, dnes tento dokument pomáhá papeži Františkovi formulovat mariánské teze pro celou církev (s. 57).

III. *Ježíš Kristus a Maria* (s. 63–88). Ježíš je Božím evangeliem (Mk 1,1; Řím 1,4). Církev je povolána činit novost evangelia zřejmou v tomto světě (EG 34). Ukazuje, že Bůh je počátkem všeho nového (1 Jan 4,19; 1 Kor 3,7). Proto je pro církev závažné kérygma v jeho jednoduchosti a prosté evangelní energii (s. 64) a zároveň v jeho trinitárním pojetí: „Kérygma je trinitární. Je ohněm Ducha, který se dává v podobě jazyků a dává víru v Ježíše Krista, který svojí smrtí a vzkříšením se nám zjevuje a sděluje nám nekonečné milosrdenství Otce“ (EG 164). František říká: „Kde je tvoje syntéza, tam je i tvé srdce!“ (EG 143; srov. 1 Jan 4,8; 1 Kor 13,13). Dar Ducha vytváří harmonii i tam, kde zůstávají protiklady (EG 130–131; 220; 254). Plodem je radost, která je možná jen jako mystický dar. Výrazem této radosti je v mariologii *Magnificat* (Lk 2,10). Papež František vnáší jako prioritní nárok dneška misijní proměnu církve (EG 19–51) tím, že staví do

pozice vzoru, matky a vychovatelky věřících Pannu Marii jako věřící ženu, učednici Pána a zvěstovatelku evangelia (s. 72–81). „Nejvyšší stupeň uskutečnění křesťanské existence jako trojičního života *synů a dcer v Synu* se odehrává v Panně Marii, která pro svoji víru a poslušnost vůči vůli Boží, stejně jako i pro své nikdy nepřestávající zprostředkování Slova a Ježíšova jednání (srov. Lk 2,19 a 51) je nedokonalejší učednicí Pána (LG 53). Přímluvkyně u Otce v jeho záměru poslat své Slovo do světa k zachraně lidstva, Maria svojí vírou dospěje až do bodu, kdy se stává první členkou společenství věřících v Krista a stává se také spolupracovnicí na duchovním znovuzrození apoštolů. V evangeliích se objevuje jako žena svobodná a silná, obrácená svým nepodmíněným rozhodnutím i zkouškami osvědčenou životní zkušeností k následování Krista. Prožívala uvědoměle celé putování víry jako Kristova Matka a poté i jako matka apoštolů. Nebyla ušetřena nepochopení a i ona musela neustále hledat záměr Otce. Byla s to stát pod křížem v hluboké jednotě, aby tak mohla vejít do tajemství Smlouvy“ (*Aparecida*, 266). Pro Jana Pavla II. se Marie „stále dotýkala pravdy svého Syna jedině vírou a prostřednictvím víry“ (*RMa* 17). Pro Františka je nadto

plností časů, je Slovem Božím, které se k Marii obrátilo a bylo přijato (s. 77). Načež znamením toho je radost, která zůstává (*Lumen fidei*, 58–59). Papež naplňuje Gaurdiniho intuici, která se pokouší rozvíjet existenciální interpretaci Marie. Polarita protikladů (*der Gegensatz*) mu dává možnost objevit člověka konkrétního a analyzovat dialektický „rytmus“, který proniká život. Nachází existující pojítka mezi dvěma skutečnostmi, které si odporují, a vzájemně se přitahují, ale nemůže jedna druhou pohltnout. V této teorii *protikladných polarit* je člověk utvářen rozličnými dvojicemi opačných principů a vztahů: podobnost a protikladnost, novost a kontinuita, jednota a pluralita a mnoho dalších. Tento pohled do všehomíru mu napomáhá uvažovat nad různými otázkami, jako je například vztah křesťanství a světa, a hledat vyšší stupeň jednoty, kterou tato protikladná napětí uchovávají. Byl to Guardini, který načrtl nové rysy mariologie, kterou si papež František osvojil. Papež František to objasňuje v rozhovoru pro časopis *Civiltà Cattolica*, když hovoří o své vlastní *forma mentis*: „Protikladnost otevírá cestu, dává jí směřování. Hovořím-li obecně, musím podotknout, že protikladnost mám v oblibě. K tomu mi pomohl Romano Guardini svojí myšlen-

kou o *polárních protikladech*, která je pro mne důležitá. Hovoří v ní o polární protikladnosti, v níž se protikladnosti nevylučují. Nikdy se nestane, že by jedna zničila druhou. Není to rozpor, není to ani totožnost. Pro Guardiniho se stává řešením protikladnosti určitý vyšší stupeň. V tomto řešení je zachováno napětí, není *zneplatněno*. Hranice jsou překročeny, ale ne popřeny. Protikladnost pomáhá. Lidský život je uspořádán formou protikladností. A to je to, co se odehrává také v církvi“ (Spadaro). Odtud vyrůstá i jeho přesvědčení, že milosrdenství Boží má poslední slovo: *miserendo atque eligendo* (EG 24). František vyhláší revoluci Boží něžnosti (s. 82–83). Milosrdenství je hermeneutickým klíčem k pontifikátu papeže Františka (s. 84–85 s odvoláním se na *Summa Theologiae*, II–II, 30 ad 2um; srov. EG 43). Panna Maria je ikonou Božího milosrdenství (s. 87).

IV. *Maria a Boží lid* (s. 89–114). Papežova mariologie vychází ze systematické a pastorální ekleziologie Druhého vatikánského koncilu, především z LG 9–17. Pro papeže je církev *svatý Boží lid*, který zůstává Bohu *věrný* (EG 95; 130). Důležitost subjektu, nositele identity je dána právě tímto pojmem. Rozvíjí jej dva významní argentinští teologové: Lucio Gera (1924–2012) a Rafael Tello (1917–2002).

Jejich dnešním následovníkem je argentinský jezuita Juan Carlos Scannone (1931). Typické (především to, co je odlišuje od prosla-vené teologie osvobození) je to, že se jejich reflexe týká konkrétní situace. Pro ně svět, jak o něm hovoří GS, je *lid a kultura* (s. 92). Lid je považován za historickou, kulturní a politickou komunitu, která je stále „těhotná“ budoucím, ke kterému směřuje. Obsahuje vztah mezi církví a světem jako přítomnost víry Božího lidu vtělená nebo inkulturovaná do kultury národů. Tato úvaha umožňuje otevřít otázku církve jako otázku integrující ekleziologie, církev, která je schopna absorbovat svět a proměnit jej. Církev je rovněž společenství, nelze však říci, že společenství je církev, protože společenství přináleží i jiným skutečnostem než jen církvi (Trojice, eucharistie, rodina). Boží lid je subjekt, nenahraditelný nositel této jednoty. Takto je církev představována i v EG: putuje v dějinách a vtěluje se do kultur (EG 115); je tajemství Trojice, ale má i rysy lidské společnosti (EG 111); musí rozvíjet kulturu přináležitosti kulturou setkávání (EG 220); má schopnost vtělovat se, a proto má církev mnoho tváří (EG 115–118). Mnohost nahlíží jako krásu (EG 116). Mateřství Mariino je dovršeno v mateřství církve. Zdrojem této myšlenky jsou *Duchovní cviče-*

ní sv. Ignáce (DC 352–353). Nazývá proto církev nejen *Snoubenkou Kristovou*, ale také *naši svatou, hierarchickou Matkou církvi*. Propojení lidu a Matky s odkazem na Y. Congara a současnou ekleziologii (H. de Lubac; H. U. von Balthasar) vede k tomu, že nazývá církev matkou s otevřeným srdcem (EG 46–49) nebo matkou, která jde svým dětem vstříc (EG 47). Je církví *vycházející* (viandante = callejeaar = vycházet do ulic; EG 20). Církev je Matkou, protože se podobá Marii, která chápe, doprovází, vychovává a vede život dětí k Otci. Boží slovo, které oslovuje Izrael, často užívá paralelu lid – žena (nevěsta Jahveho; dcera sionská; matka Jeruzalém; je Pannou; je vyvolená). V Novém zákoně vrcholí toto spojení ve výrazu „čistá Panna“ (2 Kor 11,2), spojená s Kristem (Ef 5,21–33) atd. (s. 98–99). Víra rozpoznává úzké propojení a mystické spojení mezi mariánskou zkušeností a mateřskou zkušeností církve. Vztah mezi Marií a církví, kontemplovaný z perspektivy mateřství, ospravedlňuje hovoření o mateřské dimenzi i o mariánském rozměru církve (H. U. von Balthasar). Církev rozšiřuje Mariino mateřství a učí se od ní duchovnímu mateřství (LG 63). Marie je matkou, církev je matkou, proto je Maria matkou církve (Pavel VI.). Tento rozměr se dotýká nejen círk-

ve jako celku, ale i jednotlivého věřícího křesťana (EG 285 s odkazem na Izáka z Hvězdy). Propojení mateřství Marie a církve se stává součástí dokumentu z *Aparecidy* (268), který Bergoglio formuloval. To, co se může říci o Marii, se může říci i o církvi (s. 104). Druhý impuls pochází od H. Urs von Balthasara, který vnáší do teologie rozlišení mezi mariánským a petrinským principem v církvi (s. 104–105). Třetí zdrojem jsou Lubacovy *Meditace o církvi*, kde rozebírá proslulé kázání Izáka z Hvězdy¹ o Marii, církvi a lidské duši (s. 105–106). Co je řečeno o církvi všeobecně (*universaliter*), je řečeno o Panně Marii jedinečně (*specialiter*) a u každého věřícího jednotlivě (*particulariter*). Proto Lubac hovoří o tom, že Izák vnáší novost, když Marii představuje jako specifickou postavu mezi tím, co je univerzální, a tím, co je partikulární. Tato mariologie rozlišuje a uvádí do jednoho celku to, co je všeobecné, jedinečné a jednotlivé. Podobně jiní autoři nahlíží trojí způsob Kristova zrození: první je od věčnosti z Otce, druhé je z Marie Panny v čase a třetí je zrození Krista v každém z nás, kdo byl pokřtěn.

1 Izák z Hvězdy, *Sermo* 51, in PL 194,1683; Henri de Lubac, *Meditace o církvi*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 159–160.

V. *Maria a národy světa* (s. 115–138). Druhý vatikánský koncil představil církev jako Boží lid, který s sebou nese misijní poslání (LG 9 a 17). Reforma církve je dílem Ducha Svatého (LG 4; UR 4). Dějinami Boží lid putuje v jednotě (*syn-hodos*) k eschatologickému dovršení (LG 48; GS 45). Reforma církve je trvalou skutečností (UR 6). Papež uvažuje podobně: reforma církve v církev misijně zaměřenou je jeho hlavním programem (AL 3). Nejedná se jen o reformu římské kurie, ale církve celé. Tato reforma, započatá koncilem, je nezvratná, její směr je nově dán: misijní proměna (EG 30: „Reforma struktur, která vyžaduje pastorální konverzi, může být pojata pouze v tomto smyslu: počínat si tak, aby se všechny staly více misionářskými, aby řádná pastorece ve všech svých instancích byla více expanzivní, otevřená, stavěla pastorační aktivisty do ustavičného postoje *vycházení* a usnadňovala pozitivní odpověď všech, kterým Ježíš nabízí svoje přátelství.“). S tím souvisí obnova pastoračních plánů místních církví. Upozorňuje zde na rizika *neopelagianismu* a *neognosticismu*. Jako důležitý vidí sociální aspekt církve (od periferie bohatství je nutno začít s odkazem na Y. Congara). Podle něj se skutečně lépe vidí z periferie než z centra, proto má odvahu a rozhodnost,

když hovoří o alternativních modelech sociálního rozvoje, včetně spravedlnosti a míru (s. 119–120).

Zde je mu vodítkem věta z chvalozpěvu Panny Marie *Magnificat*: „Shlédl na svou nepatrnou služebnici (...) Mocné sesadil z trůnu a ponížené povýšil, hladové nasýtil dobrými věcmi a bohaté propustil s prázdnou“ (Lk 1,46 a 52–53). Z tohoto hlediska se staví proti novodobému modlářství a vládě peněz a ukazuje hloubku antropologie (EG 55). „V Božím srdci mají chudí natolik privilegované místo, že se On sám *stal chudým*“ (EG 197). Když hovoří o chudých v srdci Božím a srdci církve, vnímáme, že je to nejlepší výklad magisteria, který zkoumá vztah Krista, církve a chudých. Podle papeže Benedikta XVI. „Tato opce pro chudé je zahrnuta v kristologické víře v onoho Boha, který se stal chudým pro nás, aby nás svojí chudobou obohatil“ (EG 198). Toto vše je obsaženo v Mariině chvalozpěvu. Církev se modlí chvalozpěv Panny Marie a obnovuje vědomí spásného Božího milosrdenství, které se váže k chudým. Církev jako Matka ukazuje, jaká je podoba výchovy, aby se chudí, v každém křesťanském společenství, cítili jako ve svém vlastním domě. (srov. *Aparecida*, 272).

Ústředním bodem mariánské úcty v Latinské Americe je úcta

k Naší Paní Guadalupské, Morenita. Boží milosrdenství má svoji dvojí tvář: něha Matky Boží a mírnost církve. Stále se zde bude ozývat jediné: „Z milosrdné lásky našeho Boha, s kterou nás navštívil ten, který vychází z výsosti“ (Lk 1,78; s. 132; zde je mylně uvedeno Lk 2,78). Něha se promítá do pohledu na Marii, která má milosrdnou tvář, jak ji poznávají všechny národy. Tato něžnost je univerzální a nemohou ji skrýt ani různé odstíny její tváře, které vyjadřují inkulturovanou víru různých etnik a ras. Důkazem toho je i úcta k Panně Marii rozvazující uzly, kterou do Argentiny vnesl z německého Augšpurku Bergoglio sám. Bergoglio považuje tento titul za primární, protože to, co první Eva zauzlovala, to Panna Maria rozvázala (LG 56; Řím 5,19). Podobně si osvojuje i úctu k Panně Marii Fatimské, kterou nazývá Paní od Neposkvrněného Srdce.

Pavel Ambros

MILOŠ LICHNER – KATARÍNA KARABOVÁ:

K PRAMENŮM RANOKŘESŤANSKEJ LATINSKEJ TRADÍCIE

(*Trnava: Dobrá kniha, 2017, 507 stran, ISBN 978-80-8191-105-7*)

Význam raně křesťanské literatury a potřebu jejího studia není třeba na stránkách *Studia theologica* dlouze vysvětlovat. V posledních třiceti letech se v českém prostředí etablovalo několik edičních řad, v nichž vycházejí překlady významných děl křesťanského starověku ve formě dvojjazyčných komentovaných překladů, výborů z díla jednotlivých autorů či tematicky orientovaných antologií. Z nejvýznamnějších připomeňme především ediční řadu *Knihovna raně křesťanské tradice* v nakladatelství Oikoymenh, řadu *Knihovna raně křesťanské literatury* v nakladatelství Vyšehrad či nedávno založenou řadu *Patristika* v nakladatelství Krystal OP. Podobná je situace na Slovensku, kde si svůj stálý čtenářský okruh vytvořila ediční řada *Starokresťanská knižnica* v nakladatelství Dobrá kniha. Z tohoto nakladatelství (mimo ediční řady) také pochází recenzovaná vysokoškolská učebnice. Jejím obsahem jsou vybrané texty latinských církevních autorů, zasahující do různých oblastí

života rané církve. Texty se dotýkají počátků církevního práva, penitenční praxe, katechumenátu, christologie, eklesiologie, trinitární teologie, pastorální teologie či sakramentální teologie. Publikace navazuje na předchozí svazky autorské dvojice, z nichž přebírá některé upravené a přepracované úryvky a připojuje k nim nové.¹ Všechny texty jsou předloženy v paralelním dvojazyčném vydání s úvodním komentářem. Zastavme se krátce u některých z vybraných textů.

Výběr otevírají dva texty Cypriána z Kartága, afrického biskupa 3. století, kterého si spojujeme především s dobou pronásledování křesťanů a následnou krizí církve v období po skončení pronásledování. Do tohoto kontextu promlouvá krátký úryvek z Cypriánova *Listu* 20, ve kterém kartáginský biskup vysvětluje a obhajuje, proč se v době pronásledování skrýval. Následuje první kompletní slovenský překlad spisu *O modlitbe Pána*, ve kterém Cyprián

předkládá Otčenáš jako prototyp modlitby osobní i liturgické, která však je vždy modlitbou společnou, protože věřící se vždy modlí v jednotě s celou církví.

Z díla svatého Ambrože stojí za zmínku kompletní překlad spisů *O tajemstvích* a *Vysvetlenie viery*. Nově jsou přeloženy ukázky z kázání *O dobrej smrti* (kap. 1,1–2,3; 3,9; 4,15), ve kterém Ambrož rozlišuje několik druhů smrti a vysvětluje její povahu. Jak před půlstoletím upozornili Pierre Hadot a Pierre Courcelle, toto kázání je také pozoruhodným dokladem Ambrožovy recepce a křesťanské adaptace Plotinových *Ennead* (zejm. I 7 [54] a I 8 [51]). Platónské motivy obsahuje také Ambrožův nově přeložený spis *O pannách*, ze kterého bylo k překladu vybráno zatím jen úvodní exemplum o svaté panně a mučednici Anežce (1,2,5–9). Z pestré nabídky Ambrožových textů si pozornost zaslouží i první slovenský překlad pohřební řeči *O skone brata Satyra*.

Z díla Vincence Lerinského jsou do souboru zařazeny úryvky z jeho slavného *Commonitoria*, jehož obsah je vyjádřen dlouhým podtitulem *Pojednanie na obranu starobylosti a univerzálnosti katolíckej viery proti svetským novinkám všetkých heretikov*. Především pro studenty bude přínosné přečíst si v původním znění pasáže o kri-

1 Miloš LICHNER, *Vybrané kapitoly na latinských autorov kresťanského staroveku*, Trnava: Dobrá kniha, 2014; Miloš LICHNER – Katarína KARABOVÁ, *Vybrané pohľady na latinských autorov kresťanského staroveku II*, Trnava: Dobrá kniha, 2015; Miloš LICHNER – Katarína KARABOVÁ, *Vybrané pohľady na latinských autorov kresťanského staroveku III*, Trnava: Dobrá kniha, 2016.

tériích důkazu z tradice, na které se často odkazuje v hodinách fundamentální teologie či teologické metodologie (3,4; 27,4; 28,7). Autoři slibují brzké vydání celého díla, čímž se ke čtenářům dostanou i méně známé pasáže, významné pro antropologii a christologii.

Ať už bude čtenářem student teologických oborů, či zájemce o dějiny křesťanského myšlení, může se těšit z kvalitního překladu a doprovodného komentáře. Kniha bude k užitku i českému čtenáři, protože zvolené texty buď dosud nebyly do češtiny přeloženy, nebo jsou dostupné jen v překladu z poloviny minulého století, případně byly přeloženy jen částečně. To platí např. pro Cypriánův spis *O modlitbě Páně*, který přeložil Tadeáš Šťastný (Tasov: Marie Rosa Junová, 1948), pro Ambrožova díla *O pannách* a *O bratru Satyrovi*, která vyšla v překladu Josefa Zvěřiny a Ondřeje Petřů (Olomouc: Dominikánská edice Krystal, 1948; Zvěřinův překlad spisu *O pannách* se šířil samizdatově a posléze se dočkal i samostatného vydání pod názvem *Tři knihy o pannách*, 3. opr. vyd., Brno: vl. n., 2001), Ambrožovo dílo *O dobru smrti* vyšlo v překladu Timoteje Vodičky v časopise *Praporec* (sv. II, 5, 1940–41), úryvky z Ambrožovy pohřební řeči jsou k dispozici také v překladu Jany Nechutové (in *Úděl a útěcha*.

Výbor z konsolační literatury antiky, patristiky a středověku, Heršpice: Eman, 1995).

Vít Hušek

MARTIN FLOSMAN:

S ORLEM A LVEM 1. PŘÍBĚHY ČESKÝCH VOJENSKÝCH DUCHOVNÍCH OD 17. STOLETÍ DO PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

(Praha: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem; Epocha, 2018, 428 stran, ISBN 978-80-7557-135-9)

Kdybych mohl dát této recenzi nadpis, asi bych volil následující slova: „Poctivé dlouholeté zápolení s feldkurátem Katzem“. Kolega Flosman vydal již několik monografií, v nichž se věnoval určitým skupinám vojenských duchovních. Snažil se předložit odborné veřejnosti a ostatním zájemcům historicky fundovaný pohled na realitu života duchovních v uniformě, a to nejen těch katolických, zejména v druhé světové válce. Nyní mám v rukou první díl zamýšleného diptychu, který by bylo možno vnímat jako dějiny vojenského duchovenstva v našich národních dějinách. Každý, kdo Flosmanovu práci prostuduje, nemůže nevnímat jeho poctivý zápas o proměnu smýšlení svých

současníků, protože v obecném povědomí je vojenský kaplan namnoze ještě dnes vnímán přes prisma výše zmíněné kruté a nespravedlivé karikatury z románu Jaroslava Haška. Práce je pocho-pitelně historická, zároveň však svým zaměřením spadá také do církevních dějin a vykazuje cíle hodné absolventa teologie, neboť usiluje o proměnu smýšlení, tedy o obrácení, což bývá spjato s ne-jedním svízelem.

V první kapitole jsme sezná-meni s genezí vojenské duchovní služby od antiky přes středověk na rovině světových a evropských dějin. Opravdu pozoruhodný je příběh čtyř kaplanů USA z roku 1943, jejichž hrdinství vedlo na-konec k tomu, že Kongres prohlá-sil 3. únor za den Čtyř kaplanů, jimž také bylo zasvěceno několik kaplí. Uděluje se vysoké vyzna-menání Medaile čtyř kaplanů, která je srovnatelná s Medailí cti (s. 35). Vojenská duchovní služ-ba tedy v rozpoznatelné formě existuje více než 1600 let (s. 36). Měl-li bych něco vytknout, pak je to absence zmínek o duchovních v husitských polních vojscích, kte-ří sehrávali často výraznou roli v tehdejších válečných událostech. V našem prostředí byl zlomový rok 1868, kdy vznikla všeobecná vojenská povinnost, která se svým způsobem týkala i duchovních.

Ti mohli být kdykoli aktivováni a nasazeni u vojska jako kaplani s dalšími povinnostmi. Nevysvě-čení bohoslovci sloužili zpra-vidla u zdravotní služby. V me-ziválečném Československu byli duchovní všech církví povinni vykonat základní nebo náhradní vojenskou službu (s. 47). Od roku 1936 existovala v Praze škola pro kněze připravující se na službu v uniformě.

Následuje partie věnovaná du-chovním v armádě od 17. do 19. století v našich zemích (s. 58nn). Zajímavé je, že v rakouské armádě bývali od roku 1758 také pravo-slavní duchovní. Po tolerančním patentu z 13. října 1781 se pocho-pitelně objevují také evangeličtí vojenští pastoři. Polní rabín jako duchovní pro židovské vojáky existoval až od roku 1875. Po-vinnosti vojenských duchovních měly pochopitelně pastorační ráz, nicméně svým způsobem zastá-vali také funkci kulturně osvětov-ou, kterou u vojsk není radno podceňovat, matriční a statistic-kou a z dnešního hlediska také psychologicko-poradenskou. Čte-náře zaujme rovněž příběh páte-ra Karle Mensingera (1813–1892), který působil mimo jiné také jako vojenský kaplan v Miláně v letech 1845–1847. Vydával pro vojáky české knížky a přilnul k místním lidem, takže se z něho stal padre

Carlo a v Lombardii zůstal, což bylo po stažení rakouských vojsk považováno za vlastizradu. Seznamoval dále cizinu s českým národem a jeho dějinami, působil dlouhá léta v Ambroziánské knihovně (srov. s. 125–129).

Celkově třetí kapitola představuje duchovenskou službu v rakouském námořnictvu (s. 130nn). Narativní prvek dějin vojenské duchovenské služby se projevuje v představení osudů některých kaplanů, v tomto případě patera Ignáce Husičky (srov. s. 143nn).

Následující pasáž nás poměrně obšírně seznamuje se stavem duchovenské služby u vojsk v době první světové války (srov. s. 159–245). V závěru se dozvídáme o osudech kaplana Jana Eybla (1882–1968) (srov. s. 223nn). Tento kapitán sloužil nejenom v rakouské armádě, ale i v československé. Za války se podílel na odboji, za což byl také odsouzen a vězněn. Osobně se mne dotýká zmínka o jeho stycích s otcem Liboslavem Komorousem, jemuž jsem jako malý kluk měl tu čest několik let ministrovat v Lochovicích.

Pátá kapitola (srov. s. 246–338) svým způsobem prolamuje všeobecné mínění, podle něhož by katoličtí duchovní měli být jednoznačně na straně Rakouska a odmítat Masarykovo osvobozené snažení v exilu. Defilují před námi

duchovní s vlasteneckým cítěním a také duchovní, kteří vykonávali vojenskou službu u legií především jako zdravotníci a osvětoví důstojníci, přičemž jim bylo tolerováno, když ve volných chvílích vykonávali pastorační službu. Závěrečná pasáž je věnována duchovním v uniformě, kteří se účastnili bojů na Slovensku v prvních měsících existence Československa (s. 339–410).

Monografii je nutno hodnotit velmi pozitivně jako poctivou a objevnou historickou práci. Tento specifický pohled na naše národní dějiny, dějiny vojenství, dějiny duchovenské služby opravdu proměňuje – jak již bylo řečeno – obvyklý předsudek týkající se této stránky pastorační činnosti duchovenstva v našich dějinách. Kniha by měla zaujmout nejenom historiky, ale také teology, protože v příbězích oněch velmi pracovitých, odvážných a vynalézavých duchovních lze najít nejedno znamení doby a nejednu inspiraci vhodnou i pro dnešek.

Ctirad Václav Pospíšil

PAVEL HRADILEK:

*BOHOSLUŽBA JAKO CESTA K SBLÍŽENÍ:
KŘEŠŤANSKÁ LITURGIKA*

*(Praha: Institut ekumenických
studií, 2018, 400 stran,
ISBN 978-80-907183-0-2)*

Pavel Hradilek vydal tuto monografii v rámci své dlouholeté pedagogické praxe především v bakalářském studiu „Teologie křesťanských tradic“ na Institutu ekumenických studií na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a také jako výsledek své publikační činnosti zvláště v časopise Getsemany (www.getsemany.cz).

Kniha byla napsána v českém prostředí a navazuje především na díla českých liturgiků. Podobně jako Zdeněk Bonaventura Bouše ve své knize *Malá katolická liturgika* vychází i Pavel Hradilek ze zkušenosti místní církve v Čechách a na Moravě, nezůstává však jen u katolické zkušenosti. Prof. Pavel Filipi v *Pozvání k oslavě: evangelická liturgika* představuje ještě alespoň podle názvu denominačně zaměřenou studii, ale obsahem je jeho liturgika ekumenicky otevřená. Hradilkova kniha je ekumenická cílevědomě, což neznamená, že je bezbřehá, ale vychází a neustále se vrací k místní zkušenosti, pro kterou je podle Pavla Hradilky roz-

hodující setkání tradic katolické a kalvínské. Podobně jako studie prof. Františka Kunetky vycházejí z dějin a teologie liturgie, i Hradilek nezůstává pouze u popisu vnějších liturgických ceremonií, ale neustále zkoumá a srovnává vedle sebe „paleoliturgické“ a současné liturgie a liturgické texty.

Třebaže v názvu knihy, a ani v názvech kapitol téměř nenajdeme slovo teologie, přesto se jedná o teologickou knihu, o liturgickou teologii. Každé jednotlivé téma vychází především z biblických základů a odkazuje na věcné i textové návaznosti. Rovněž každé jednotlivé téma vychází ze zkušenosti víry prožívané v křesťanských obcích zejména během prvního tisíciletí a v současnosti. Proto i název knihy „Bohoslužba jako cesta k sblížení“ s Bohem a mezi sebou můžeme chápat nejenom sociologicky, ale i teologicky, třebaže jak Pavel Hradilek zmiňuje, název této knihy navrhl jeho kolega – sociolog.

Kniha je napsána jako studie pro ty, kdo se chtějí seznámit s křesťanskou liturgikou a už její celkové uspořádání dává poznat autorův přístup k této disciplíně. Nejprve zkoumá křesťanskou obec z teologického hlediska jako řádné liturgické prostředí a k tomu pojednává o liturgickém roku jako o časovém rámci, ve kterém se

liturgie slaví. Ve druhé kapitole probírá základní elementy liturgie, tj. čtení a naslouchání Božímu slovu, zpěv, eulogickou modlitbu a přímluvy obce. Ve třetí kapitole mapuje prameny liturgie ve starověkých liturgických centrech především v Antiochii, Alexandrii, Jeruzalémě, Římě, Konstantinopoli a Milánu, a k nim přidává Wittenberg, Ženevu, Canterbury a Limu. Nejde tu jen o historický popis, ale o představení původně pestrých liturgií prvotní církve a zkoumání jejich postupného „harmonizování“ (s. 156), ve kterém je možné nacházet inspiraci k dnešní liturgické obnově a ekumenickému sblížování v oblasti liturgie. Čtvrtá, poslední a nejrozsáhlejší kapitola systematicky zkoumá jednotlivé liturgie: denní modlitbu církve, křesťanskou iniciaci, Eucharistii, liturgii smíření, liturgii v péči o nemocné, liturgii manželství, liturgii ordinace, liturgii žehnání a pohřeb. Vychází vždy z biblických základů, z dějinných zkušeností křesťanských obcí a obvykle ve zkratce moudře a s nadhledem komentuje současné slabiny v liturgické praxi a výzvy k liturgické obnově. Jednotlivá témata jsou vždy hned za nadpisem tématu doplněna seznamem doporučené literatury v češtině, v němčině a v angličtině.

Pro tuto studii křesťanské liturgiky je charakteristické, že při zpracování jednotlivých témat důsledně vychází z biblických základů a z dějinných zkušeností víry a liturgie křesťanských obcí. Prakticky to znamená, že poctivé studium této knihy vyžaduje, aby měl čtenář neustále po ruce Biblii, a mohl konzultovat jednotlivé biblické odkazy. Co se týká odkazů na texty liturgií křesťanských obcí, které nemusí být čtenáři snadno dostupné, studie přináší bohatou řadu ukázek liturgických textů jak starokřesťanských, tak i současných. Ukázky jsou zařazeny nikoli jako dodatek na konci knihy, ale přímo v textu studie. Autor je analyzuje, srovnává a komentuje a zároveň tak umožňuje čtenáři, nebo ho přímo vede k přemýšlení o křesťanské liturgice a o jednotlivých liturgiích. Z rozsáhlého výběru liturgických textů je zřejmá hluboká erudice a široký přehled autora v oboru křesťanské liturgiky.

Z celé studie a především ze čtvrté kapitoly „Systematický přehled liturgií“ se ukazuje, že křesťanská liturgie není jen nějaký ceremoniální přídatek k lidským zkušenostem a k prožívání křesťanské víry, jako když slyšíme, že svatba v kostele je slavnostnější než ta na úřadě, ale že liturgické

prožívání životních okamžiků patří bytostně k lidskému a křesťanskému způsobu žití, že se tu jedná o „liturgický existenciál“, tj. o to, co vždy a všude určuje existenci člověka.¹ Např. v pojednání o liturgii smíření Pavel Hradilek analyzuje, proč umění smířovat se patří k základním úkolům křesťanské obce a křesťanů v obci (s. 316). Podobně v kapitole o liturgii manželství, konkrétně v případě svatby, která byla po staletí rodinnou slavností rodin ženicha a nevěsty a jejich okolí a později se začala slavit v konkrétní křesťanské obci, je liturgie manželství „liturgickým existenciálem“ tím, jak je spojena s institucí trvalého vztahu muže a ženy, která má již na

počátku Bible (pro člověka) zásadní, existenciální hodnotu (s. 336).

Kniha je uzavřena seznamem zkratk, věcným, místním a jmenovým rejstříkem a poděkováním, které zároveň informuje čtenáře o prostředí, ve kterém studie vznikala. Jednotlivá témata v knize *Bohoslužba jako cesta k sblížení* jsou vždy dokončena, uzavřena, ale kniha jako celek nemá žádný závěr, nepřináší žádné zhodnocení, či naznačení východisek pro další studium v oblasti liturgické obnovy. Čtenářům této studie tak nezbyvá, než aby sami pokračovali na této cestě k sblížení, každý na svém místě.

Jiří Kašný

1 Srov. František KUNETKA, „Rahner a jeho podněty pro liturgickou teologii,“ in *Všechno je milost*, Praha: Karolinum, 2008, s. 133